

УДК 314.186:314.7(477)

ІРИНА КРИЛОВА, ТЕТЯНА ЛІСКОВЕЦЬКА

м. Миколаїв

2305irina@gmail.com

ЗМІНА ТИПУ НАСЕЛЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК НАСЛІДОК ПРОЦЕСІВ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ

Оновлення населення шляхом заміни померлих поколінням народжених є характерною ознакою природного відтворення населення будь якої країни, регіону. Але, вплив факторів соціально-економічного характеру може значно порушити природний процес відтворення. Сучасну соціально-демографічну ситуацію в Миколаївській області можна охарактеризувати як кризову, про що свідчить аналіз процесів відтворення населення та зміни у віковій структурі населення за досліджуваний період 1959–2015 рр. Визначено характерну рису всіх змін статеві-вікового складу населення регіону та основні проблеми, які значно вплинули на зміну типу населення та його демографічні характеристики.

Ключові слова: населення, старіння, тип населення, природний приріст, відтворення, народжуваність, смертність, демографічні ознаки, статеві-віковий склад.

Соціально-демографічну ситуацію в Миколаївській області, як і в Україні в цілому, нині можна охарактеризувати як кризову: за період 1991–2015 рр. чисельність наявного населення регіону зменшилась на 178,1 тис. осіб. Оновлення населення шляхом заміни померлих поколінням народжених є характерною ознакою природного відтворення населення будь якої країни, регіону. Але, вплив факторів соціально-економічного характеру може значно порушити природний процес відтворення. Скорочення чисельності населення деформує всі основні демографічні показники, у тому числі статеві-вікову структуру населення. Динаміка та структура демографічних процесів значно характеризують соціально-економічні проблеми, які відбуваються як в Миколаївській області так і в країні. Отже, аналіз процесів відтворення населення має надзвичайне важливе та актуальне значення для дослідження проблем людського капіталу, трудового потенціалу та ресурсів для праці.

Дослідженням проблем демографічної ситуації та ефективного використання трудового потенціалу займаються відомі вчені: І. Курило, Е. Лібанова, О. Макарова, К. Якуба та багато інших. Їх наукові надбання є цінними для дослідження цієї проблеми в сучасних економічних умовах розвитку соціально-орієнтованої економіки країни. Проте актуальними залишаються питання постійного дослідження процесів відтворення населення.

Метою дослідження є характеристика процесів відтворення населення Миколаївської області у 1959–2015 роках.

Відтворення населення характеризується як процес його оновлення внаслідок заміщення померлих людей поколінням народжених, що призводить до зміни в чисельності та складі населення, а показники народжуваності та смертності можна вважати індикаторами медичного та соціального благополуччя у країні. Ці показники свідчать про загрозливу ситуацію: за період 1992–2015 рр. в Миколаївській області існує природне скорочення населення, а в останні роки кількість померлих переважає над народженими близько на 30%. Основними причинами смерті населення залишаються «хвороби системи кровообігу» (63,7% від загальної чисельності померлих в 2014 р.), «новоутворення» (12,2%) та «зовнішні причини» (6,4%). Коефіцієнт депопуляції населення перевищує граничне значення (1) та зростає з 1,07 в 1992 р. до 1,36 в 2014 р. Останній приріст населення в області спостерігався в 1991 р. (+311 осіб), починаючи з 1992 р. (–1145 осіб) в кожному з 19 районів області відсутній природний приріст.

Однією з головних демографічних ознак є вік людини, що визначає її соціальну роль та місце в суспільстві. З метою визначення режиму відтворення населення, прогнозних розрахунків його чисельності, впливу на природний рух населення та процес старіння важливим є

Таблиця 1

**Розподіл населення Миколаївської області за віковими групами
та показники його природного руху**

Показники	1990 р.		2000 р.		2015 р.	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Кількість постійного населення, у тому числі	1333,5	100,0	1288,9	100,0	1163,6	100,0
молодше працездатного віку	323,1	24,2	261,4	20,3	187,0	16,1
чоловіки	164,4	12,3	133,7	10,4	96,5	8,3
жінки	158,7	11,9	127,7	9,9	90,5	7,8
працездатного віку	750,5	56,2	744,6	57,8	725,3	62,3
чоловіки	379,6	28,5	378,3	29,4	352,1	30,2
жінки	370,9	27,8	366,3	28,4	373,2	32,1
старше працездатного віку	259,9	19,5	282,9	21,9	251,3	21,6
чоловіки	75,3	5,6	88,3	6,8	89,5	7,7
жінки	184,6	13,8	194,6	15,1	161,8	13,9
Кількість народжених	18,4		10,3		13,1	
Кількість померлих	16,1		20,2		17,8	
Природний (приріст) зменшення	+2,3		-9,9		-4,7	

Джерело: побудовано автором [3].

проведення аналізу вікового складу населення. Віковий склад населення суттєво впливає на демографічні процеси: інтенсивність смертності значно вища серед осіб похилого віку, ніж серед молоді. Чим більша питома вага перших, тим більше буде і загальний коефіцієнт смертності; кількість народжених залежить не від чисельності всього населення, а лише від кількості жінок дітородного віку (в науковій літературі 15–49 років), особливо які знаходяться в найбільш репродуктивному активному віці (18–30 років).

Знижується як нетто-показник відтворення жіночого покоління (показує скільки в середньому дівчаток, що народжені однією жінкою протягом життя дожило б до віку матері при їх народженні за умови збереження в кожному віці існуючих рівнів народжуваності та смертності) з 0,916 в 1990 р. до 0,726 в 2013 р., так і сумарний коефіцієнт народжуваності (характеризує середню кількість дітей, народжених жінкою за все її життя, за умови збереження в кожній віковій групі існуючого рівня народжуваності) з 1,948 в 1990 р. до 1,588 в 2014 р.

Аналіз розподілу населення (табл. 1) за віковими групами свідчить, що найбільшу питому вагу в структурі займає населення в працездатному віці, та його частина зростає з 56,2% в 1990 р. до 62,5% в 2015 р. Цю вікову групу суттєво поповнюють покоління народжених до 1990 р. Відмітимо, що в структурі

населення переважають жінки, але народжується більше хлопчиків. Внаслідок того, що тривалість життя у чоловіків менше, статевий розподіл населення (особливо у групі старше працездатного віку) значно змінюється – чисельність жінок більше в 2 рази. За період 1990–2015 рр. в жодній віковій групі не відбувалось зростання чисельності населення. Особливою рисою змін у віковому розподілі є зменшення як питомої ваги так і чисельності осіб в групі молодше працездатного віку та переважання над нею групи старше працездатного, що є свідченням значного постаріння населення області.

Внаслідок змін у віковій структурі демографічне навантаження особами старше працездатного віку перевищує показники навантаження молодше працездатного (табл. 2). Загальний показник демографічного навантаження за період 1990–2015 рр. зменшується, в першу чергу за рахунок зменшення навантаження особами молодше працездатного віку.

Таблиця 2

**Демографічне навантаження
(непрацездатне населення на 1000 населення
працездатного віку, осіб)**

Показники	1990 р.	2000 р.	2015 р.
Всього, у тому числі у віці	777	731	604
молодшому за працездатний	431	351	258
старшому за працездатний	346	380	346

Джерело: побудовано автором [3].

Отже, характерною рисою всіх змін статеві-вікового складу населення регіону є його старіння, що має прояв у зменшенні частки дітей і молоді та збільшення частки людей старшого і похилого віку. Необхідно відмітити, що процес старіння населення як в Україні, та і в Миколаївській області відбувається не внаслідок значного зростання тривалості життя (яке в порівнянні з європейськими країнами значно коротше), а саме за рахунок зниження народжуваності та погіршення здоров'я громадян. Згідно типології демографа Е. Росета, в основу якої покладено величину коефіцієнта старіння «згори» (характеризує питому вагу осіб, яким за 60 років, у загальній чисельності населення K_{60+}) надзвичайно старим є населення де коефіцієнт 0,2 і більше [3]. Дані таблиці 3 свідчать, що якщо в 1959 р. населення області знаходилось на початку демографічного старіння, то вже в 2015 р. його можна вважати надзвичайно старим.

Таблиця 3
Динаміка коефіцієнта старіння населення Миколаївської області

Коефіцієнти	1959 р.	1990 р.	2000 р.	2015 р.
K_{60+}	0,112	0,169	0,189	0,216

Джерело: побудовано автором [3].

Однією з важливих характеристик відтворення населення є його відтворювальна структура, тобто структура населення за поколіннями. Зміна вікового-статевого складу дає можливість скласти уяву про тип населення області. Демограф Г. Зунденберг в 60-х роках 20 століття обґрунтував типи населення, поділяючи їх на прогресивний, стаціонарний та регресивний в залежності від вікового складу населення [3]. Прогресивний тип – відповідає населенню зі швидкою зміною поколінь через високу народжуваність та смертність, а також з інтенсивним зростанням чисельності населення. Йому притаманне таке співвідношення поколінь: діти – 40%, батьки – 50%, прабадьки – 10%. Отже, переважає частка дітей над прабадьками. Стаціонарний тип – відповідає населенню, в якому врівноважуються частки дітей та прабадьків, через поступове скорочення смертності та збільшення тривалості життя, а саме: діти – 27%, батьки – 50%, пра-

бадьки – 23%. Регресивний тип – відповідає населенню з повільною зміною поколінь, в якому частка прабадьків дещо більша, ніж частка дітей, через скорочення народжуваності і подовження тривалості життя. За цього типу створюються умови скорочення і навіть часткового виродження (депопуляції) населення, адже виконується таке співвідношення: діти – 20%, батьки – 50%, прабадьки – 30%.

Таблиця 4
Вікова структура постійного населення Миколаївської області, %

Вік	1959 р.	1970 р.	1979 р.	1990 р.	2000 р.	2015 р.
0–14	26,2	24,6	22,2	22,8	18,7	15,2
15–49	52,4	51,2	50,7	48,4	51,3	63,2
50 і ст.	21,3	24,3	27,0	28,8	30,0	21,6
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Дані таблиці 4 свідчать, що в 1959 р. тип населення Миколаївської області відповідав критерію «стаціонарний». В цілому цей період характеризується переважанням частки дітей над прабадьками. В 1970 р. відбувається врівноваження частки дітей та прабадьків. При цьому відмітимо, що питома вага вікової групи «0–14» знижується з 26,2% до 24,6% на 1,6 в.п., як і група «батьків» на 1,2 в. п., натомість зростає частка вікової групи «50 р. і ст.» на 3,0 в.п. В цілому загальна чисельність постійного населення області в 1970 р. в порівнянні з 1959 р. зросла на 135765 осіб як і в кожній віковій категорії: «0–14» на 17114 особи, «15–49» на 56179 осіб та «50 р. і ст.» на 62472 особи. Отже, характерною рисою вікової структури населення області за період 1959–1970 рр. є зростання чисельності населення у групі «50 р. і ст.»

Період 1979–2015 рр. характеризується повільною зміною поколінь, в якому частка прабадьків переважає питому вагу дітей, що є ознакою регресивного типу населення. При цьому відмітимо, що в 1990 р. в порівнянні з 1979 р. збільшення чисельності населення групи «50 р. і ст.» відбувається більш швидкими темпами (на 15%), ніж групи дітей віком до 14 р. (на 10%). Загальний приріст населення області в 1990 р. в порівняно з 1979 р. становив 85602 особи. З 1992 р. по 2015 р. в Миколаївській області спостерігається звужений режим відтворення населення, а чисельність

померлих переважає чисельність народжених, внаслідок чого питома вага групи дітей значно менше вікової групи «50 р. і ст.». Отже, тип населення області в 2015 р. відповідає критерію «регресивний», а вікова структура населення погіршується.

Таким чином, аналіз вікової структури постійного населення Миколаївської області свідчить про її погіршення та встановлення регресивного типу. Серед основних проблем, які значно вплинули на зміну типу населення та його демографічні характеристики є наступні: депопуляція, високий рівень старіння населення, зниження народжуваності. Покращення здоров'я, поліпшення соціально-

економічних умов життя (у тому числі зниження безробіття та створення робочих місць, підвищення рівня доходу) – все це має сформувати сприятливе середовище для покращення відтворювальної структури населення та зміни регресивного типу населення регіону на стаціонарний.

Список використаних джерел

1. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — С. 12—25.
2. Державний комітет статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Населення України. — Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

IRYNAKRYLOVA, TETYANA LYSKOVETSKA
Mykolaiv

CHANGING THE TYPE OF THE MYKOLAIV REGION POPULATION AS A RESULT OF ITS REPRODUCTION PROCESSES

Renovation of the population by replacing the dead by born generations is a characteristic property of natural reproduction of any country in the region. However, the impact factors of socioeconomic could significantly disrupt the natural process of reproduction. The current socio-demographic situation in the Mykolayiv region can be described as a crisis, as evidenced by the analysis of processes of reproduction and population changes in the age structure of the population over the period between 1959 and 2015. Main characteristics of all changes in the gender and age structure of the region population and the main problems, which affected the type of population and their demographic characteristics, are determined.

Key words: population aging, the type of population, natural growth, reproduction, fertility, mortality, demographics, gender and age structure.

ИРИНА КРИЛОВА, ТАТЬЯНА ЛИСКОВЕЦКАЯ
г. Николаев

ИЗМЕНЕНИЕ ТИПА НАСЕЛЕНИЯ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ КАК СЛЕДСТВИЕ ПРОЦЕССОВ ЕГО ВОСПРОИЗВОДСТВА

Обновление населения путем замены умерших поколением рожденных – характерный признак естественного воспроизводства населения любой страны, региона. Но, влияние факторов социально-экономического характера может значительно нарушить естественный процесс воспроизводства. Современную социально-демографическую ситуацию в Николаевской области, возможно охарактеризовать как кризисную, о чем свидетельствует анализ процессов воспроизводства населения и изменения в возрастной структуре населения за исследуемый период 1959–2015 гг. Определено характерную черту всех изменений половозрастного состава населения региона и основные проблемы, которые значительно повлияли на изменение типа населения и его демографические характеристики.

Ключевые слова: население, старение, тип населения, естественный прирост, воспроизводство, рождаемость, смертность, демографические признаки, половозрастной состав.

Стаття надійшла до редколегії 10.05.2016